

EXPERIMENT CHOMUTOV – KONTEXT REALIZACE KOLEKTIVNÍHO BYDLENÍ NA PŘELOMU ŠEDESÁTÝCH A SEDMDESÁTÝCH LET 20. STOLETÍ

LENKA HÁJKOVÁ

Obr. 1. Bytový soubor Březenecká – Chomutov. Foto: Lenka Hájková, 2013

Šedesátá léta 20. století jsou stále ve znamení vleklé bytové krize a poválečné obnovy měst. Pro oblast Chomutovska je pak specifický nárůst obyvatelstva v návaznosti na rozvoj průmyslové výroby v oboru hutnictví a hornictví. V tomto období se výraz architektury postupně odklání od konzervatismu předchozích let a v rámci tvorby v Projektových ústavech se připouští i tzv. experimentální výstavba. Ta připouštěla tvůrčí svobodu v navrhování v podobě větší dispoziční variability u jednotlivých domů a autorské ztvárnění a větší důraz na realizaci detailů při výstavbě. Josef Polák ve svém článku¹ uvádí, že se u experimentální výstavby 60–70 % investičních prostředků přesouvalo na dokončovací práce.

Na severu a severozápadě Čech působil Krajský projektový ústav pro výstavbu měst a vesnic v Ústí nad Labem. V daném období ústav zpracoval celou řadu stu-

dií bytových souborů (Duchcov – Za Nemocnicí; Chomutov – Březenecká, Mostecká; Litvínov – Korda, Meziboří; Most – obvod 7, okrsek 21; Teplice – Střed, Za Nemocnicí; Teplice – Šanov II; Ústí nad Labem – Severní terasa, Skřivánek; atd.).²

Za povšimnutí stojí sídliště Březenecká v Chomutově s trojicí domů (č. p. 4689, č. p. 4596, č. p. 4750) a obchodním střediskem (č. p. 4834), jehož realizace probíhala způsobem experimentální výstavby. Lokalita se nachází severovýchodně od historického centra města při dopravní spojnici mezi Mostem a Jirkovem. Úvodní projekt konceptu bytové výstavby vzešel od architekta Vladislava Valouška roku 1968. Na urbanistickém zpracování se podíleli architekti František Macháč a Vratislav Stelzig.³ Už samotná lokalita se vymyká běžné podobě. Jedná se o to, že oblast má podobu dvou centrálních

¹ Josef POLÁK, *Zkušenosti z experimentálního projektování a výstavby*. Architektura ČSR, 1963.

² 20 let práce krajského projektového ústavu v Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 1969.

³ TAMTÉŽ.

Obr. 2. Jeden z domů souboru Březenecká – Chomutov.
Foto: Lenka Hájková, 2013.

okrsků se vzájemnou spojnicí. V prvotní urbanistické studii měla obě území stejnou koncepci v uspořádání jednotlivých objemů staveb. Solitérní deskové domy měly být sestaveny po obvodu okrsku a v jeho centru. Stavby občanské vybavenosti byly koncipovány do centra mezi bytové domy. V propojovacím pásu byly navrženy další veřejně prospěšné stavby. Původní záměr počítal s typovou výstavbou bytových jednotek panelového systému T06B.⁴ Podoba jednotlivých domů v centru okrsku vznikla pod rukama architekta Rudolfa Bergra, ten změnil jak technologii výstavby, tak ztvárnění těchto domů. Prefabrikaci nahradil systémem odlévané konstrukce na místě. Od unifikované podoby jednotlivých obytných buněk se přešlo k více svobodné tvořivosti.

Výstavba budov v centru jižně situovaného okrsku sídliště Březenecká probíhala mezi lety 1963–1975. Jednalo se o tři radiálně uspořádané domy s mírným natočením a ve středu umístěným objektem služeb. Bytové domy deskového typu mají osmnáct pater. Objekt služeb je dvoupodlažní s šestiúhelníkovým půdorysem, který dostal název „Krystal“. Svou výškou a terénní konfigurací se stavby staly dominantou horizontu okolní krajiny. První článek o této realizaci v odborném časopise

⁴ TAMTÉŽ.

Obr. 3. Dům služeb na sídlišti Březenecká – Chomutov.
Foto: Lenka Hájková, 2013.

byl publikován v roce 1979.⁵ Na první pohled je tu jasná souvislost s Le Corbusierovým „unité d’habitation“, do češtiny překládáno jako bytové jednotky.

PŘEDCHŮDCE – UNITÉ D’HABITATION

V úvodu je třeba zmínit, že Le Corbusier měl odlišný přístup k pracovním zakázkám. Své teorie a koncepce tvořil z vlastního popudu. Zadání si stanovoval sám a pro hotové projekty se pak snažil najít podporu u politické reprezentace nebo u soukromých investorů. První úvahy vztahující se k bytové výstavbě kolektivního bydlení se u Le Corbusiera objevují v roce 1922,⁶ kdy představil dům „immeuble – villas“.⁷ Koncept je založen na samostatně vytvořené obytné buňce,⁸ která je základním stavebním prvkem, a jejím opakováním se vytváří celková podoba domu. Kenneth Frampton tento

⁵ Architektura ČSR, ročník 1979, číslo 2.

⁶ ARCHIVES. FONDATION LE CORBUSIER. FONDATION LE CORBUSIER [online]. [cit. 2014-10-13]. Dostupné z: <http://www.fondationlecorbusier.fr/corbuweb/morpheus.aspx?sysId=27&IrisObjectId=7723&sysLanguage=fr-fr&itemPos=1&sysParentId=27&clearQuery=1>.

⁷ LE CORBUSIER, *Za novou architekturou*, Praha 2005, s. 206-209.

⁸ Vysokopodlažní dům uzavřené dispozice je seskupením bytových jednotek typu „Citrohan“.

Obr. 4. Kolektivní dům Litvínov. Foto: Alena Houdková, 2002.

koncept přirovnal ke stojanu či regálu na lahve do kterého se vkládají jednotlivé nádoby.⁹ Součástí buňky, která představuje celý byt s vysokým technickým komfortem, je i místnost pro služebnictvo a terasa se zelení. Buňky bytů využívají společné zázemí služeb souvisejících s bydlením. Reálným příkladem pro Le Corbusiera bylo obdobné uspořádání kartuziánského kláštera (bydlení, práce a stravování jsou koncipovány kolektivně; soukromí má podobu jednoduché obytné cely; zároveň život společenství potřebuje jistou dávku sebekázně a odříkání).¹⁰ Ve své analýze bydlení vychází z teze, že společné sdílení služeb přináší úspory.¹¹

Konceptem „la ville radieuse“ (1935)¹² chtěl osvětlit svůj přístup k urbanismu. Jedná se o přeskupení zástavby z plošného uspořádání na vertikální při zachování rozlohy dotčeného pozemku. Redukce zastavěné plochy umožní využití parcely pro parkové úpravy

a zároveň se zvýší oslunění fasád domu. Zjednodušeně řečeno, zástavba přechází z blokové na solitérní. Princip uvolnění parcely následně aplikuje i na samotný parter domu a vyvyšuje jeho základnu na piloty. Le Corbusier se domníval, že pomocí tohoto principu přeskupení zástavby může přesunout všechny ostatní funkce města do vertikálního směru.¹³ Na každém x-tém patře obytného domu měla vzniknout ulice s obchody a službami. Dům měl poskytnout veškeré zázemí a komfort pro společné soužití obyvatel. Le Corbusier zde ovšem naráží na elementární prvek urbanismu, a to vymezení ploch na veřejné, poloveřejné a soukromé. Představa o čistém převodu ulice do vertikálního města při naprosto stejném zachování funkcí jako u běžné městské ulice byla velice utopistická. Ulici chybí čerstvý vzduch a zároveň se již nejedná o plně veřejný prostor, nýbrž prostor poloveřejný.

První nabídka k realizaci Le Corbusierových představ o bydlení přišla až od francouzského ministra stavebnictví Raula Dautryho. Vznikla tak dnes již ikonická stavba bytového domu v Marseille. Její výstavba trvala celých pět let a otevřena byla roku 1952. Podobný koncept Le Corbusier ještě několikrát zopakoval, a to v Nantes-Rezé (1953), Briey-en-Fortu (1960), Saint-Etienne – Fir-

⁹ Kenneth FRAMPTON, *Moderní architektura: kritické dějiny*, Praha 2004, s. 265.

¹⁰ Norbert HUSE, *Le Corbusier*, Olomouc 1995, s. 77–78.

¹¹ Sophie DARIA, *Le Corbusier - sociolog urbanismu*, Praha 1967, s. 170–171.

¹² BIOGRAPHY. FONDATION LE CORBUSIER. FONDATION LE CORBUSIER [online]. [cit. 2014-10-13]. Dostupné z: <http://www.fondationlecorbusier.fr/corbuweb/morpheus.aspx?sysId=15&IrisObjectId=6943&sysLanguage=en-en&itemPos=1&sysParentId=15&clearQuery=1>.

¹³ LE CORBUSIER, *Za novou architekturu*, Praha 2005, s. 43–44.

Obr. 5. Vyvýšení domu, Le Corbusier – unité d'habitation typ Berlin, 1957. Foto: Lenka Hájková, 2013.

miny (1964). Jedinou realizací tohoto typu obytných jednotek mimo Francii byl deskový dům v Berlíně (1957).¹⁴ Je patrné, že Le Corbusier přistupoval k jednotlivým realizacím individuálně a striktně se své koncepci vertikálního města neřekl. Pro zrychlení výstavby došlo již u domu v Nantes–Rezé k redukci všech částí domu narušujících pravidelný modul. Poloveřejné prostory typu obchodů a služeb byly realizovány v bezprostřední blízkosti objektu až po jeho dokončení. Výstavba výškových bytových domů není v tomto období stále běžná, a to díky široké shodě architektonické obce potvrzené závěrem třetí konference C.I.A.M. již v roce 1930.¹⁵ Ideálním typem městské bytové zástavby byly vyhodnoceny nízké a střední domy o čtyřech až pěti patrech.¹⁶

Na závěr je vhodné připomenout, že koncepce kolektivního bydlení se na poli dějin architektury objevuje již v průběhu 19. století. Období meziválečné avantgardy

toto téma dále rozvíjelo. Těžiště dalšího vývoje se soustředilo u ruských konstruktivistů a Le Corbusiera tvořícího ve Francii. Vzájemný proces ovlivnění není možné jednoduše dekódovat a chronologicky uspořádat, probíhal kontinuálně a obousměrně.

PŘEDCHŮDCE – KOLEKTIVNÍ DŮM V LITVÍNOVĚ

Provázanost evropské umělecké komunity v meziválečném období přináší tento typ výstavby i na naše území. První dokončenou realizací kolektivního domu je budova ve Zlíně z roku 1950 navržená architektem Jiřím Voženílkem.¹⁷ Architektonický výraz domu vychází z již ověřené podoby rastru výrobních a kancelářských budov etážového typu zavedeného firmou Baťa. Nosná železobetonová konstrukce je kombinována s cihelnou vyzdívkou. Nejznámější stavbou je kolektivní dům v Litvínově, též zvaný Koldům. Objekt byl navržen architektky Evženem Linhartem a Václavem Hilským a byl realizován na východním okraji Horního Litvínova v letech 1947–1958. Projekt měl poskytnout bydlení zaměstnancům chemického kombinátu v Záluží u Mostu. Stavba se od ostatních dosavadních realizací liší rozvolněnějším půdorysem, který již není spjat do jednoho bloku. Půdorys připomínající tvarem kombinaci písmen „X“ a „H“ je

¹⁴ Postavený v rámci mezinárodní výstavy – Internationale Bauausstellung (užívány také názvy Interbau nebo IBA) 1957. Le Corbusierův projekt byl natolik proporně odlišný, že pořadatelé pro jeho realizaci nabídli samostatnou parcelu západně od dané oblasti – Hansaviertel.

¹⁵ Konference se konala v Bruselu a téma kongresu znělo: on Rational Land Development; Rationelle Bebauungsweisen; Racionální rozdělení městské půdy.

¹⁶ Jakub POTŮČEK, Karel Teige: 3. mezinárodní kongres moderní architektury v Bruselu. TEIGE, Karel. Archiweb [online]. 2007. vyd. [cit. 2013-04-02]. Dostupné z: <http://www.archiweb.cz/salon.php?action=show&id=2938&type=17>.

¹⁷ Pracoval v Baťových závodech pod vedením Vladimíra Karlíka a byl zakladatelem a ředitelem Výzkumného ústavu vývoje architektury Praha.

Obr. 6. Vyvýšení domu, Oscar Niemeyer – dům pro IBA Berlín. Foto: Marta Pavlíková, 2013.

tvořenými třemi hmotami. Komplex je zasazen do svažitého terénu osázeného zelení. Vyznění domu pracuje s typickými prvky funkcionalistické architektury jako například pravidelný rytmus architektonických prvků, použití diagonál a základních geometrických těles.

Pokud přistoupíme k samotnému srovnání litvínovského Koldomu a chomutovské experimentální výstavby Březenecká stavějící na tezi Le Corbusierova konceptu kolektivního bydlení, můžeme porovnat dvě stavby od sebe vzdálené pouhých 27 kilometrů a realizované v rozpětí necelých 30 let. Základní typologie je u obou staveb stejná. V obou případech se počítalo s větším urbanistickým celkem, ze kterého se v konečné podobě realizoval pouhý zlomek. V Litvínově se původně plánovalo sedm objektů a v Chomutově šest. Prvním markantním rozdílem je odlišný přístup ke stavbám občanské vybavenosti.

Vraťme se k výše naznačenému, považovat litvínovskou stavbu za plně originální v autorském řešení je poněkud mylná teze. Pokud si podrobněji prohlédneme skici k „Immeuble Bastion Kellermann“ z roku 1935¹⁸ a ke „Gratte-ciel Cartésien“ z roku 1937,¹⁹ uvidíme kresby,

¹⁸ Immeuble Bastion Kellermann, Paris, France, 1935. *FONDATION LE CORBUSIER. FONDATION LE CORBUSIER* [online]. [cit. 2014-10-12]. Dostupné z: http://www.fondationlecorbusier.fr/corbuweb/morpheus.aspx?sysld=13&IrisObjectId=5800&sysLanguage=en-en&itemPos=58&itemSort=en-en_sort_string%20&itemCount=215&sysParentName=&sysParentId=65.

¹⁹ Gratte-ciel Cartésien, Not located, 1937. *FONDATION LE CORBU-*

kteří nápadně připomínají litvínovský Koldům. Jediným rozdílem je snížená střední část, ve které jsou v Litvínově situovány stavby občanské vybavenosti.²⁰ Samotné pojetí bytových jednotek a plochy střechy je již citací „unité d'habitation“. Koncepte bytových jednotek v Litvínově vychází z původní ideje uceleného objemu – boxu.

EXPERIMENT CHOMUTOV, JEHO ARCHITEKTURA A URBANISMUS

Zásadnější posun v tvůrčím pojetí je pozorovatelný u chomutovské Experimentálky. Pokud bychom chtěli obdobně charakterizovat stanoviska architektů tvořících v šedesátých letech 20. století, je pro ně určujícím znakem kritika předchozího hlavního proudu architektonické tvorby.²¹ Ta je zapříčiněna zejména generačním posunem. Nastupující generace architektů se snažila distancovat od předchozích principů tvorby a prosadit vlastní postoje. Od sepjatého a striktního funkcionalismu se přechází k názorové pluralitě.

SIER. FONDATION LE CORBUSIER [online]. [cit. 2014-10-12]. Dostupné z: http://www.fondationlecorbusier.fr/corbuweb/morpheus.aspx?sysld=13&IrisObjectId=5752&sysLanguage=en-en&itemPos=51&itemSort=en-en_sort_string%20&itemCount=215&sysParentName=&sysParentId=65.

²⁰ Výraz stavby občanské vybavenosti zahrnuje: jesle, mateřská školka, internát, prádelna, společná lednice, jídelna, obchody, klubovny.

²¹ V západní Evropě je to dozrávající funkcionalismus a ve východním bloku je to socialistický realismus.

Obr. 7. Vyvýšení domu, Rudolf Berger – dům sídliště Březenecká. Foto: Lenka Hájková, 2013.

Příkladem může být vymezení vůči charakteristickému rysu meziválečné avantgardy, a tím je práce s rastrem, sítí. Jednotliví umělci mohli tento princip aplikovat v širokém rozpětí od jednoduchého rastru přes proporční síť až po „modulor“.²² Koncepce rastru či sítě je uplatňována jak v ploše, tak v prostoru. K teoretikům popisujícím práci s tímto principem patří Le Corbusier a Paul Rand. Tento princip si své místo našel v užitém umění, malbě i architektuře. Právě rastr je základním prvkem kolektivního bydlení. Nejvíce výstižná je fotografie modulu, rastru či mřížky, na které Le Corbusier ukazuje jeho variabilitu. Pod těmito všemi výrazy je v teoriích označován stejný princip. Nastupující generace, i když tento princip plně neopouští, pracuje s komplikovanějšími matematickými vztahy bez rigidního opakování. I tady je spektrum široké od složitějších asymetrií po volné shluky. Vzorem či příkladem se stala elementární výstavba obydlí stavěných lidmi, nearchitekty, jinak řečeno, stavba základního obydlí bez regulačních zásahů²³. Projevem je strukturální pojetí architektury a především urbanismu s aplikací opakující se základní jednotky. Jisté styčné body jsou pak obdobné u orientace

²² Matematické vazby moduloru vycházejí z ergonomie lidského těla. Každé číslo je součtem dvou předchozích. Proporční systém je vytvořen samotným Le Corbusierem.

²³ Ondřej HOJDA, *Jako včelí úl. Buněčné struktury a aglutinace v evropské architektuře 20. století*, Praha 2010, Diplomová práce, Univerzita Karlova, s. 26–43.

na tvarosloví vycházející z pozorování makro a mikro světa přírody (buněčné struktury, krystalové mřížky). První impulzy jsou patrné ve Francii a Holandsku, a to v okolí architekta Aldo van Eycka a časopisu *Forum*.²⁴

Od obecné charakteristiky se přesuneme ke konkrétnímu objektu a dané realizaci. Požadavek na novou bytovou výstavbu měl stále plnit funkcionalistickou tezi o lepším bytovém standardu.²⁵ V tomto případě se skloubily dva možné přístupy, a to progresivní přístup architektury šedesátých let 20. století a citace již známé stavby. Právě spojením těchto dvou principů se soubor stává velmi zajímavým v našich dějinách architektury.

V urbanistickém výrazu můžeme pozorovat uplatnění nových tendencí. Bytová výstavba pracující se soliterními objekty se stala daleko uvolněnější k autor-skému pojetí spojenému s odklonem od sevřeného městského bloku. Volná kompozice tak přešla, v přeneseném slova smyslu, v krajinu v podobě volného plátna. Aplikace buněčných struktur ve tvaru hexagonu se v prvním plánu projeví už v názvu ústředního objektu služeb s příznačným jménem „Krystal“ a jeho půdorysu. Na druhý pohled pak můžeme tušit stejný motiv v urbanistickém uspořádání staveb. Pokud budeme brát

²⁴ Ondřej HOJDA, *Jako včelí úl. Buněčné struktury a aglutinace v evropské architektuře 20. století*, Praha 2010, Diplomová práce, Univerzita Karlova, s. 22–23.

²⁵ Formulované na druhé a třetí konferenci C.I.A.M. ve Frankfurtu nad Mohanem (1929, Německo) a v Bruselu (1930, Belgie).

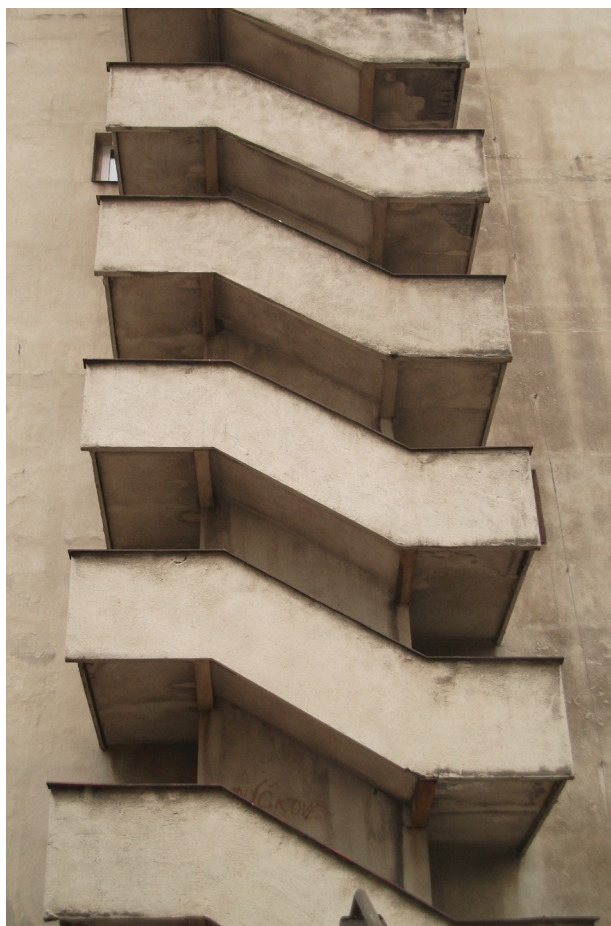
Obr. 8. Pojetí vnějšího schodiště Oscarem Niemeyerem.
Foto: Marta Pavlíková, 2013.

jednotlivé domy jako hrany stýkajících se buněk, kdy je podtrženo právě jejich vzájemné spojení s neurčitostí jejich vlastní podoby, velikost buňky si tak můžeme jen domýšlet. Tato se měla projevit v druhém urbanistickém okrsku. Výchozí myšlenka přináší i její multiplicitu s možností modulární návaznosti. Tím, že se autoři přiklonili k tomuto řešení, je vyznění domů o to větší a nechává volnou představivost „co kdyby“. Jasněji je tento nový směr patrný při bližším zkoumání konstrukce objektu Krystalu. Stropní deska je nesena překlady, které tvoří trojúhelníkovou síť nosné konstrukce. V návrhu domu služeb se v prostoru atria objevuje prvek bazénu ve tvaru trojúhelníku. Podobnost s díly architekta Aldo van Eycka, který uplatňoval stejné geometrické tvary sloví,²⁶ je tu naprosto jasná.

INTERPRETACE A CITACE

Už jsme poukázali na koncepční a tvarovou provázanost mezi těmito třemi stavbami. Nemysleme si, že jenom čeští architekti měli tendenci takto „opisovat“, s dalším příkladem se můžeme setkat i u deskového

²⁶ Ondřej HOJDA, *Jako včelí úl. Buněčné struktury a aglutinace v evropské architektuře 20. století*, Praha 2010, Diplomová práce, Univerzita Karlova, s. 59, 61.

Obr. 9. Pojetí vnějšího schodiště Rudolfem Bergerem.
Foto: Lenka Hájková, 2013.

domu od Oscara Niemeyera, který byl postaven v rámci výstavy IBA 1957,²⁷ kde se prezentovala experimentální bytová výstavba architektů západního bloku. Musíme však zmínit, že tento věhlasný architekt spolupracoval s Le Corbusierem, takže názorová paralela je pochopitelná.

Pokud bychom opět chtěli najít nějaký průsečík těchto staveb, pak by jím byl dozajista otevřený parter. Každý z tvůrců, pokud zahrneme i Rudolfa Bergra, přistoupil k tomuto prvku v jiném pojetí měřítka daného prostoru. Ve vzájemném porovnání má Niemayerův prostor nejmenší rozměry, dále následuje pojetí Rudolfa Bergra a na samém konci je pak Le Corbusier. Pocitově, pokud se tímto prostorem člověk prochází, má jednoznačně nejlepší řešení Rudolf Bergr. Člověk necítí ani stísněnost, ani přílišnou monumentalitu z okolních nosných konstrukcí.

Dalším bodem, v němž se střetává Le Corbusier s Rudolfem Bergrem, je uplatnění tendencí „beton brut“. Švýcarský architekt do protikladu s celkovým vyzněním hmoty domu v podobě pravidelné mřížky

²⁷ IBA 57 probíhala v Berlíně, oblasti Hansaviertel. Výstava byla projektem soupeření východního a západního bloku rozděleného Berlína na poli architektury. Východní blok se prezentoval monotónními stavbami v duchu socialistického realismu v oblasti Stalinallee (dnes Karl-Marx-Allee).

Obr. 10. Mozaika domu služeb na sídlišti Březenecká – Chomutov.
Foto: Lenka Hájková, 2013.

staví volné tvarování železobetonových konstrukcí blížíci se sochařskému přístupu. Architekt takto zpracovává uvolněný parter a především střešní nástavby (objekt v Marseille). Prvky působí jako doplňky bez hlubšího kontextu s objemem domu. Ústecký architekt naopak prací s pohledovým betonem komponuje společně s konstrukčními prvky, takže dotváří celkový výraz domu a zároveň pracuje s bezprostředním okolím. Terén je modelován rampami a zářezy do terénu. Rampy na sloupech jsou určeny pěším, naopak zářezy umožňují nájezdy pro automobily. Komunikační trasy vzájemně provazují bytové objekty s objektem služeb v jeden homogenní celek.

S relativně malým časovým odstupem, nejnintenzivněji na přelomu 60. a 70. let 20. století, můžeme pozorovat v evropském prostoru výstavbu objektů „unité d'habitation“ inspirovaných Le Corbusierem. Nejznámější se nacházejí v Londýně. Ideově blízko k chomutovské realizaci má stavba sídliště Park Hill v Sheffieldu. Výstavba probíhala v několika etapách mezi lety 1957–1961 a do autorského týmu patřili John Lewis Wormesley, Jack Lynn, Ivor Smith a Frederick Nicklin²⁸. Mezi

²⁸ Sources for the Study of Park Hill and Hyde Park Flats, In: Park Hill and Hyde Park Study Guide, Sheffield 2010, <https://www.sheffield.gov.uk/libraries/archives-and-local-studies/research-guides/park-hill-flats.html> (13. 03. 2014), s. 16.

stýčnými body, které obě realizace propojují, můžeme uvést: ideu volné tvorby urbanistické koncepce s vlivy buněčných struktur, infrastruktura není součástí samostatného objektu, ale je v bezprostředním okolí areálu; rastrové uspořádání fasády s barevnou akcentací detailů. Rudolf Berger, stejně jako Oskar Niemeyer vysunul ven z objemu komunikační část. U Oskara Niemeyera tak schodišťová věž zcela naplňuje svůj název. Brazílský architekt pojal věž jako samostatnou hmotu s obvodovým zdívem a vlastní fasádou. V Chomutově jsou jednotlivé prvky konstrukce schodiště jasně čitelné. Zábradlí, jednotlivá ramena a vřetenová zeď jsou provedeny jako monolitická, železobetonová konstrukce ve stylu „beton brut“. Právě tyto velmi efektní a dynamické prvky komunikací jsou tím, v čem Rudolf Berger vlastním způsobem interpretuje „unité d'habitation“. Na venkovní schodiště navazují i horizontální komunikace chodeb – „ulic“. Od funkcionalisticky jasného uspořádání se odchyluje k složitější koncipované struktuře, ta vychází z reakce na vnitřní strukturu složenou z více velikostí bytových jednotek. Ulice vertikálního města nejsou nad sebou, ale ve dvou osách.

Vztah mezi těmito třemi realizacemi se dá názorně ukázat na popisu tvorby plastiky z bloku dřeva, která je uvedena v díle Lászla Moholy-Nagyho:²⁹

„Zpočátku budou všichni respektovat homogenní dřevěnou hmotu a zacházejí s ní velmi opatrně, skoro uctivě. Ze všech stran si ji prohlédnou, ohmatají, odhadnou její váhu, vlastnosti a rozměry a už v surovém a neopracovaném stavu ji budou pokládat za dostatečně působivou.

Pak vezmou do rukou nástroje a – podle svých sklónů budou pasivněji, nebo aktivněji – začnou, nejprve zkusmo, posléze záměrněji, kmen opracovávat.“ ... [tvůrce, umělec, sochař – pak] „Začne si všímat vztahů mezi hmotou a tvarem, ... jak se bude postupně seznamovat s vlastnostmi materiálu, objeví nové metody a zdokonalí své nástroje.“³⁰

Další možný způsob, jak nahlížet na tento vzájemný vztah při užití citace, se váže k nastupující mladé generaci architektů, která se snaží prosadit a upozornit na svou práci. Jejich přístup k architektuře je tak více globální, se zájmem o velké a význačné projekty. Architekt Berger dokončil studia na ČVUT v Praze v roce 1959 a začal pracovat v Krajském projektovém ústavu v Ústí nad Labem,³¹ takže časový úsek mezi dokončením školy a realizací takto velkého projektu byl pouhých 10 let. To je relativně krátká doba na to, aby architekt ve své práci vyzrál. Mladí tvůrci mají ještě plno ideálů a hodné ambicí. Hlavní vzory, které přejímají, jsou právě z kulturních center.³² V tomto smyslu můžeme chápat

²⁹ László MOHOLY-NAGY, *Od materiálu k architektuře*, Praha 2002.

³⁰ TAMTÉŽ, s. 94.

³¹ Dostupné na <http://abart-full.artarchiv.cz/> v sekci „Osoby“, hledané heslo: „Berger Rudolf“ [5. 7. 2014].

³² Na nízký věkový průměr architektů většinou čerstvě po škole upozorňuje i ředitel Krajského projektového ústavu v Ústí nad Labem Ing. Vladimír Houdek v úvodu knihy „20 let práce Krajského projek-

dílo Le Corbusiera jako kulturní centrum, odkud se šíří myšlenky nového pohledu na architekturu, a prostředí severních Čech je pak periferií. Vzájemný vztah mezi centrem a periferií jasně popsal Petr Kratochvíl: „*Význam periferie je absorpce podnětů z centra.*“³³ Nutno dodat, že z historické zkušenosti víme, že přenos informací z centra má jistou časovou setrvačnost, než se plně uplatní.

Přenesení vztahu centra a periferie se dá uplatnit i v menším měřítku, a to v podobě vztahu velké centrálně působící kanceláře, jakou byl Krajský projektový ústav v Ústí nad Labem, k řešení lokálních úkolů pro specifická místa měst severních a severozápadních Čech. Může se stát, že odstup od daného místa může způsobit ztrátu hlubšího poznání lokality a její specifčnosti. Navrhované stavby jsou daleko více univerzálně koncipovány. Lokální autoři více reagují na těsnější vztah s okolím, tedy jsou velmi kontextuální.

ZÁVĚR

Další výstavba v bezprostředním okolí trojice bytových domů je provedena pomocí čistě standardizovaných panelových prefabrikátů. Důvodem odklonu od experimentální výstavby byla technologická, finanční a časová náročnost zvoleného typu konstrukce. Druhý, severněji položený okrsek sídliště se nedrží už ani původního urbanistického konceptu. Deskové domy s obchodním střediskem tak zůstávají jednou z ojedinělých realizací experimentální výstavby na severozápadě Čech. Bytové domy ukazují promítání různých podnětů z centra na periferii a jejich autorskou interpretaci.

Na závěr malá poznámka. Trojice bytových domů si od doby výstavby zachovala svůj architektonický výraz. Stavební zásahy byly spíše drobného charakteru a neměly zásadnější vliv na podobu domů. Poslední opravy a úpravy jsou již ale diskutabilní. Fasáda jednoho deskového domu byla opatřena barevným nátěrem a u druhého byla železobetonová konstrukce podnoží parteru nahozena probarveným šterkem, též zvaným marmolit, a to do výšky jednoho metru. Zásahy potírají původní záměr práce s pohledovým betonem v duchu „beton brut“. To, co Le Corbusiera na tomto povrchovém zpracování fascinovalo,³⁴ byl jistý prvek náhody, jak moc se dřevěné bednění otiskne do odlitku betonu a jakou strukturu³⁵ vytvoří. Upřednostňoval tuto konečnou podobu ploch na stavbách před sjednocováním povrchu prostřednictvím štuky. Vyrovnávací vrstva štuky překryla původní povrchové odchylky a nedokonalosti, které dávaly vnějšmu plášti budovy osobitý a jedinečný ráz.

Historie objektu „Krytal“ je složitější. Jeho vnitřní dispozice byla několikrát změněna a v současnosti jsou

patrné probíhající stavební práce, které mění architektonický charakter objektu. Součástí vnějších stěn atria v patře jsou i dvě mozaiky s námětem stromu od výtvarníka Miroslava Houry.³⁶ Jednotlivé pláty mozaiky jsou postupně demolovány, přestože výtvarné ztvárnění nemá žádný politický nádech.

Nepochopení kvalit architektury pracující s „beton brut“ je poměrně rozšířené a nejedná se jen o ČR, i když na našem území je situace ještě znásobena konotacemi s politickým vývojem. Významu architektury brutalismu se věnovalo mezinárodní sympozium v Berlíně,³⁷ na kterém přednášeli světově uznávaní odborníci a teoretici jako například Beatriz Colomina, Kenneth Frampton či Vladimír Šlapeta. I zde byla otevřena otázka nepřijetí tohoto způsobu nazírání na architekturu běžnou společností. Na konferenci je konstatováno, že právě brutalismus je přechodovým článkem od funkcionalistických pohledů na urbanismus zpátky směrem k zahušťování měst a vyjadřuje tak pozdní modernu s přelomem k postmoderně. „*Brutalismus vydláždil cestu ze své vlastní doby do současnosti.*“³⁸ Svě národní projevy měl v Anglii, USA, Japonsku.

Na samotný závěr je již jen dobré ocitovat cíl zmíněného sympozia, který mluví za vše: „*Považujeme za nutné zvýšit informovanost veřejnosti, a tím podpořit citlivý přístup k tomuto ohroženému architektonickému dědictví.*“³⁹

RESUMÉ

EXPERIMENT CHOMUTOV – CONTEXT OF IMPLEMENTATION OF COLLECTIVE HOUSING ON THE TURN OF THE '60S AND '70S OF THE 20 CENTURY

Complex of residential houses with a detached building of services in the neighbourhood Březenecká in the town of Chomutov was designed in the Regional Design Institute for the construction of towns and villages in Ústí nad Labem. The urban concept was designed by the architect Vladislav Valoušek. The actual architectural design of panel houses and a multi-functional building was designed by the architect Rudolf Berger. Construction of the complex was carried out in the period from the year of 1963 to 1975. Design and its implementation arose in the context of so-called experimental building of design institutes which allowed some creative freedom in designing and a greater emphasis on implementation of details during construction. In his concept of residential houses the architect Rudolf Berger refers to Le Corbusier's „*unité d'habitation*“.

Le Corbusier first presented this concept of social housing in the year of 1922. Development of this type of residential houses lasted from the beginnings till the

tového ústavu v Ústí nad Labem.“

³³ Konference Ex-centric, Liberec 14.–15. 3. 2014.

³⁴ Norbert HUSE, *Le Corbusier*, Olomouc 1995, s. 83.

³⁵ Podle Lászla Moholy-Nagyho by se spíše měl používat termín faktura. Termínem faktura označuje stopy tvůrčí činnosti pozorovatelné na materiálu.

³⁶ Projektová dokumentace Stavebního archivu města Chomutova, č. p. 4689; autor výtvarného díla neuveden. Autorství ověřeno u spolupracovníků výtvarníka ze Stavoprojektu.

³⁷ BRUTALISMUS – architektura mezi každodenním životem, poezií a teorií, Berlín 10.–11. 5. 2012.

³⁸ Dostupné na: <http://www.brutalismus.com/e/?/concept/> [12. 3. 2014].

³⁹ TAMTĚŽ.

first implementation in Marseille thirty years. Le Corbusier built similar houses four more times namely in Nantes, Berlin, Briey-en-Fort, Firminy (in the period of 1953-1964). The model included solutions for services related to housing and leisure time. After the end of the World War Two architects were returning to the concept of a modular residential house in combination with a vertical city. All over Europe were built houses clearly referring to Le Corbusier „unité d'habitation“. Experimental building in Chomutov is not the only implementation of collective housing in the Czech republic. Buildings in Zlín and in Litvinov are probably more famous.

In the case of the neighborhood Březenecká it is interesting to search for a rate of quotes and distinctive interpretations in comparison with Le Corbusier work. The most important feature thus seems to be a scale of the groundfloor supported by columns and architectural design of a staircase. Approach to designing services as an integral part of the structure or as a separate structure is not the decisive factor since Le Corbusier himself did not keep the uniform line in his implementations. What is the most significant for development of architecture is the approach to urban design. Mathematical modules applied from the time of inter-war avant-garde moved to more complicated asymmetries and free clusters without a rigid repetition. Architects based their source of inspiration on the observation of the macro and micro world of nature. In the Březenecká neighbourhood a motif of cellular structures is shown in the composition of individual materials and in a hexagonal layout of the building of services.

Buildings from the transition period between the late modernism and postmodernism have not been sufficiently examined by architecture theorists and at the same time not very well received by ordinary public. Often they are subject to improper construction interferences or they are pulled down.